

208

MAGYAR

AKADEMIAI ÉRTESÍTŐ.

XIX. Év.

1859.

XI. Sz.

RÖVID TUDÓSÍTÁS A MOLUVA VAGY MOROPUU ÉS LOBÁL ORSZÁGOKRÓL.

MAGYAR LÁSZLÓ ltagtól.

Székfoglalóul olv. october 10. 1859.

Dr. *Livingstone Dávid* londoni missionárius méltán számítható azon érdemteltjes afrikai utazókhoz, kik az utóbb lefolyt években kitünő elszántsággal nagyszerű felfedezéseket tettek s ekkép a geographiai világ látkörét alapos tudományosságuknál fogva tetemesen kitágították. *Livingstone* utazásainak érdemei és eredményei Európában ismeretesebbek mint előttem, azért nincs szándékom azokról bővebben értekezni; csak a *Moropuu* vagy *Moluva* *) és *Lobál* országok azon vidékeiről, melyeken uti vonala az enyémet megérintette, akarok rövid tudósítást közölni, mely saját utazásom II. kö-

*) „*Lunda*“ vagy „*Ba-Lunda*“ nem valódi geographiai nevezet, s ezzel leginkább csak a külföldről oda utazni szokott kimbunda és pungo-andongói karavánok népei élnek. A szó teljes értelmében nagy kiterjedésű és sok lakatlan pusztaságokkal telt országot jelent, s ez csakugyan jelleme a *Moluva* birodalomnak, hol a népes vidékek gyakran néhány napjársányi lakatlan pusztaságok által vannak egymástól elválasztva.

tetéből vett kivonat. Tudósításomból az érdekes angol utazónak tévedései az említett országok geographiai fekvése, folyóiknak igazi neve és iránya körül legjobban ki fognak tetszeni.

Az előadandó dolog bővebb felvilágosítására hat szélességi (8—13) s nyolcz hosszúsági (17—25) fokot kell fölvennünk, melyeknek vonala nyugaton a *Koanzát*, keleten a *Liambégsit*, éjszakon a *Luloa* egybefolyását a *Kaszábival* megérintse, délfelé pedig a *Bunda* vagy *Lucsázi* tartományon huzódjék keresztül. Az említett területen levő tartományokat nyugotról keletre haladva fogom leírni, csak röviden megérintve a megjegyzésre méltóbb tárgyakat.

Az Atlanti tengertől keletre, több fokon keresztül, egyszerre Afrika belsejébe vezetem olvasóimat, s nyugotra hagyva Bihé országot és átkelve a Koanza folyamon, legott az ennek partja hosszában elterülő *Gyim-bándi* vagy *Kim-bándi**) tartományra akadunk. Ennek határai: éjszakon a Ma-szongo birtokok; keleten a nagy kiterjedésű *Olo-vihenda* lakatlan rengeteg erdőségek, melyek azt a *Kibokoe* vagy *Gyiokoe* tartományoktól elválasztják; délre a *Bángo-Ákánuka* zambuella népségek birtokai; végre nyugoton a Koanza folyam.

A tartomány általában véve halmos; erős földhullámjai keletre mind inkább magasodnak és sűrűn fedvék közép magasságú erdőkkel. Földje termékeny, s fekete és veres agyagos homokból áll.

Folyóvizei: a *Kuiba* vagy *Kuiva*, mely keleten az *Olo-vihenda* rengetegegekben ered s éjszakeről és délről jövő több kisebb folyóval egyesülvén, hajózható folyóvá válik s a tar-

*) „*Kim-bándi*“ két abunda szóból alakult; az első embert, a másik fazekat jelent, tehát az egész körülbelől annyi, mint „Fazekas ország.“ Ezen tartományon túl keletre az agyagos föld egészen megszűnik, mert onnan beljebb a homok uralkodik, mely többé kevesbé humussal van keverve; azon homok nem alkalmas a cserépedények készítésére, azért a messze belföldön lakó népek is a Koanza-melléki országba szoktak a cserépedényekért járni s legalább az „*oválua*“ ital készítésére szükséges nagy cserép fazekakat ott szerzik meg. Ennek következtében azon tartományt külföldön *Kim-bándi*-nak nevezik, jóllehet tulajdon népeinek nemzeti neve: *Lu-embé*.

tományt szép kanyarulatokkal két részre osztván a Koanzába ömlik. A Kuiba mellékfolyói : a *Bem-dika*, *Kambále* vagy *Umbále*, *Kotia*, *Vindika* vagy *Szi-sze*, *Kuima* és *Karima*.

A *Kujo* délkeleten a búnda fensíkok sümlyékeiből ered, csak az esős évszakban van tetemes mennyiségű vize, a száraz hónapokban csekély mélységgel szelíden hömpölyög a Koanzába.

Kim-bándi tartomány aránylag nagyszámú népei több, kisebb nagyobb rangú s részint egymástól független, *muá-nángána* című főnök népies uralkodásának hódolnak. Első rangú főnökök :

Kujo, a hasonló nevű helységben, mely a Koanza keleti partján elterülő magasodáson épült, honnan felséges kilátás esik a közel alatta elkanyargó folyamra s a rajta túl elterülő, sűrű erdőkkel környezett rétekre. *Kujo* a Koanza egyik legnevezetesebb átkelési réve.

Kariongo a hasonló nevű *muá-nángána* székhelye az Olovihenda rengetegektől tövében, a Kuiva keleti partján, számos népességgel; a keletre járó karavánok itt szokták magokat élelmi szerekkel ellátni a több napi járásnyi lakatlanokba teendő utazásra.

Na-Szénda nem messze a Kuivától, termékeny síkság közepén, a hasonló nevű s e tartományban egyetlen, felségi hatalommal uralkodó, hercegnő székhelye.

Angoluka vagy *Anguru*, a Koanza keleti partján legéjszakibb irányban levő révhely, hol a bihéi karavánok leginkább szoktak a folyamon átkelni. Népei a többiekénél harcziasabb jelleműek s ezért jelenleg a többieken uralkodni látszanak.

A gyimbándi népek szorgalmas földmivelők s természetnek nagy mennyiségű maniokot (*Jatropha manihot*), maszambálát (*Rea mais minima*), maszángót (egy neme a pisor-gumnak), s kevesebb kukoriczát. Kereskedési czikkeik : jó mennyiségű viasz, kevés elefántesont és rabszolgák. Házi állataik : elegendő mennyiségű szarvas marha, juh, kecske és sertés; a szárnyasokból csak a tyúk fordul elő nagy számmal.

Vallásuk buta fetisimádlásból áll; a gonosz és jó lény-

nek számtalan undok szertartással áldoznak. A soknejűség és körülmetélés általános szokásban van náluk. Az idegenek iránt nyájasak, de különben gyanakodó, hazug, álnok s tolvaj indulatúak.

A Gyimbándi tartományból keletnek haladva az *Olo-vihenda* lakatlan őserdőkbe jutunk, melyek, mint tapasztaltam, több foknyi területen huzódnak éjszakra délre a Kuándó folyóig s még ezen is túl a Kubángo (alább: Tiugyse) folyáig. Nyugotról keletre azon erdőségnek szélessége különböző, éjszaka felé kisebb, hat, hét napi járásnyi, de dél felé mind nagyobb s kétszer is szélesebb, mint éjszakon. Az erdőrengeteg több, részint örökös háborúságban élő, népek birtokait választja el messze egymástól; azon népek gyéren közlekednek egymással, mint a rengetegen keresztül vezető, csaknem egészen járatlan utak eléggé bizonyítják.

Az Olo-vihenda erdőség csaknem egészen népetlen, s csak némely elefántvadászok és mézszedők, kik Gyiokoe és Bunda országokból kerülnek oda, kóborolják be, úgy szinte a délről éjszakra feljáró, tökéletesen nomád életet folytató *ka-szekel*, vagy, mint őket délre nevezik, *mu-kankála* *) hor-

*) A *mu-kankálák* alacsony termetűknél, kormos sárga színűknél s egészen lapos arcuknál fogva a dél-afrikai népfajok közt külön és sajátos ethnographiai osztályt képeznek. Külsőjük az emberi alaknak csak torzképét mutatja; alig magasabbak négy lábnál, lábszáraik vékonyak, testük sovány noha izmos, s cunek majdnem egy harmadát a félkerek hajlattal kidülő potrohos has foglalja el, nyakuk vékony s rajta nagy fej ül, egészen lapos arczczal, melyen még laposabb orr, vagyis inkább csak két dűledt lyuk mutatkozik; szájok hosszan hasadt, ajkuk vastag, szemök apró, fülök nagy, gyapjas hajok rövid s ritka csomókba gyűrűdnek. Visszataszító, rút külsejűknél dicséretesebbek az ő lelki tulajdonságaik, békés, sőt, mondhatjuk, nyájas indulatúak a velök összetalálkozó idegenek iránt, kiknek holmi csekélységekért, üveg- és porcellán-gyöngyökért, dohányért, stb. elefántesontot, viaszot, mézet és szárított vadhúst adnak cserébe. Lopás vagy erőszak által éppen nem képesek idegen vagyoura szert tenni. — A Kubango folyamon túl délre, a Kongári és Mukurszu vidékeken gyakran találtam ily *mu-kankála* vagy *ka-szekel* hordákra, de éjszakra mind gyérebben láthatók, a szélesség 11° túl pedig éppen nem találhatók, mert odáig a maszongo és kibokoe népek miatt fel nem hatnak, kivált mivel ott az Olo-vihenda rengeteg

dák. Annál több vadállat tanyázik ott. A mérges orosz lány egészen háborítlanul gyakorolja ottan rettenetes hatalmát az állatországon; az elefántok és rhinocerosok is kényőkre tenyészhetnek a földet borító dús növényzeten táplálkozva, annál is inkább, mivel az erdősűrűségeket kisebb nagyobb mezőségek váltják fel.

A magas fáknak örökös sötét árnyékában járó utasban a szakadatlanul feltáruló, buja és változatos természeti jelek fellengző érzelmet költenek, de az őt folyvást környező síri néma csend csakhamar bús komor elfogódást támaszt lelkében. Az úntató egyformaságot csak az itt-ott kisebb nagyobb távolságokra előforduló nyílások, melyek füvel gazdagon borítvák s kristálytisza vizeirektől keresztülhasítvák, szakasztják meg; ez erdőnyílásokat az elszórva legelésző vadak csoportjai is élénkítik könnyű mozgásaikkal.

E területnek földszíne egész kiterjedésében hullámos magaslatokkal váltakozó, melyek keletre hova-tovább emelkedve a Gyioke tartomány szélén összpontosúlni látszanak, s ekkép ott a dél-afrikai fensíkok egyik jelesebb magasodási (culminatioi) ponját képezik, melyről számtalan vízér folyik nyugatra és keletre. Európai ember még csak gyanítani sem merné, hogy ott Afrika belsejében oly bőv és állandó víztömeg létezzon, mint a mennyit ezen rengeteg erdővel fedett magas vidék eláraszt. Minden irányban ömlenek kisebb nagyobb folyók és vízerek, melyeknek szélesen iszapos és ingoványos partjai még a gyalog utazókat is hátráltatják; teherhordó állatokkal pedig majdnem lehetetlen volna azokon keresztül járni.

Az ezen magas fensíkon eredő számos bővizű folyók egy része nyugoti, más része pedig keleti irányt vesz; ez

is keskenyebb, s tehát az említett népfajok tagjai gyakran járnak rajta keresztül-kasúl, kik őket mint vadakat hajhászszák s rabszolgákként megkötözik. — Én e népfajból egy felnőtt legényt s két leányt bírok, kiket a bűnda emberektől még gyermek korukban megvettem; ezek folyvást híven ragaszkodtak hozzám, s bár velök utazásaimon többször tulajdon hordáik közelébe jutottam, mégis el nem szöktek, de engedelmes magaviselettel tüntették ki magokat. Szellemi tehetségeik azonban mindaddig nem igen fejlődtek ki.

utóbbiak az Ind tengerbe szakadnak. Az előbbiekhöz tartoznak :

a *Kuango*, a *Zaire* folyam egyik ága ; azután a *Kuiva* és *Vindika* vagy *Szi-sze*.

A keleti irányt vevőkhöz számíthatók :

a hatalmas *Kaszábi* vagy *Kaszávi*, melynek számos belege ömlő vizerektől duzzadt hullámai felséges kanyarulatokkal hömpölyögnek keletre a Moluva birodalom északi részén keresztül ; a *Lunge-bungo*, mely Gyioke országot a Búnda, s alább Lobál a Zambuella hirtokoktól elválasztván, az éjszokról délre húzódó *Liambáje* folyamba ömlik ; igen messzire hajózható ; a *Lume* éjszaknyugotról keletre folyik s a Lunge-bungóba ömlik ; csak alsó része hajókázható egész éven át, mintegy 20 földirati mfldnyi hosszúságra ; a *Kuitu* (an Zambuella), mely éjszokról délre a Bango-ákánuka és Lulu haragos vad népek tartományain keresztül folyván, Indiriko helységnél, egy és fél napi járással feljebb a Libebe (Mukurszu főnök) lakhelyétől a Kubango folyamba szakad. A Kuitu is hosszú darabon egész éven át hajózható.

Ennyi elég az Olo-vihenda kietlenekről, s most lépünk be Gyioke zürzavaros kedélyű népektől lakott tartományba, hol a lakatlan pusztaságon keresztül tett hét napi vándorlás után kellemesen lepik meg füleinket az élesen kiáltozó kakasok kukorikolásai.

Kibokoe, mint a kimbundák, vagy *Gyioke*, mint a benszülöttek nevezik, a déli szélesség 10 és 13 s a keleti hosszúság 20 és 22 fokai között (Greenwichtől) terül. Határai éjszakra Szingyse és a Manzaza Moluva birtok, keletre Lobál, délre Búnda vagy Lucsázi tartomány, végre nyugotra az Olo-vihenda rengeteg, mely azt a kimbándi népektől választja el.

Kibokoe általában véve erősen halmos, sőt hegyes is ; hegyei keletre mind alacsonyabbak s végre Lobál tartomány szélén egészen lelapulnak. Földszíne mindenütt borítva van magasztos sűrű őserdőkkel ; félkerek hajlású magasodásai rendszeren kanyarogva elhúzódó, keskeny, de mély és felette nedves völgyek által vannak egymástól elválasztva, melyeknek sömlékeiből kristálytisza vizek szivárognak ki. Ég-

hajlata mérsékelt még a nyári hónapokban is, a téli száraz időszakban éjjel a szabad légre kitett hőmérő gyakran egészen a fagypontra leszáll *). A tartománynak minden irányban elhuzódó számtalan vizerei a *Kaszábi*, *Lunge-bungo*, *Luena* és *Lu-mégysi* folyamokba ömlenek; a két utóbbi itt veszi eredetét. Ugyancsak Kibokoéban erednek: a *Kiapela*, két *Luati*, a *Salera*, *Lu-zángala*, *Lu-ángrika*, melyek mind kisebb rendűek, de az esős évszakban részint tetemes víztömegűek; rövidebb hosszabb futással a már említett négy fő folyóval egyesülnek. Tekintvén a nagy víztömeget, melyet a magasan fekvő tartomány az esztendőnek minden szakában eláraszt, Kibokoét méltán a dél-afrikai vizek anyjának, s ha az egy-másba dűleszkező magas halmokat hegyeknek akarjuk venni, úgy azt a dél-afrikai fensíkokon létező Helvetiának mondhatnók.

Népessége a tartomány kiterjedéséhez képest felette nagy, s hiba nélkül állíthatjuk, hogy Kibokoe sűrűbben van megnépesítve, mint Belafrikának bármely más tartománya. Kibokoe lakosai több, szintén *muánángana* című, egymástól nagyobb részint független, fejedelmek népszerű hatalmának engedelmeskednek. Leghatalmasabb főnökök: *Kányika*, a tartomány éjszaknyugoti részén; *Dumba*, éjszakon; *Pehu* a tartomány közepén, *Diua-Kála*, nem messze a Lume folyónak egyesülésétől a Lunge-bungóval.

A tartomány fő helységei, ha a sűrű erdők közepette eldugott, apró szalmaház-csoportokat helységeeknek mondhatjuk, a nevezett főnökök hasonló nevű lakhelyei volnának, melyeknek mindegyike körülbelül ezer főnyi népességgel bírhat, bátor a helységek kiterjedése tetemes, mert az egyes gunyhók külön elszórvák s rendszeren a hozzájuk tartozó művelt földekkel környezvék.

*) Utazásomban július hó közepe táján a' *Lu-mégysi* folyó forrásánál, mely egy sűrű erdővel fedett magasodás alján, a keleti szélnek egészen kitett iszapos sümlyékben létezik, telepedvén le kisrétemmel éjjeli tanyára, oly erős fagy állott be, hogy a cserép edényekben meghagyott víz reggel vékony jégréteggel, a föld pedig vastag dőrrel volt borítva.

A tartomány lakosai fenc gyanakodó, álnok, hazug indulatúak s rendkívül babonások; mindig készek az idegenek megrablására, a vendégszeretetet épen nem ismerik, azért az idegeneknek minden lépten nyomon vigyázniok kell, nehogy az ellenök vetett csolbe essenek, annál is inkább, mivel a babonás lakosok az idegennek minden felötlőbb mozdulatját olyannak kiáltják ki, mely rájuk kárhozatot hozhat, s annak ürügye alatt mindjárt váltságdíj (ápopoká milongá) fizetésére kényszerítik, s ha követelésök megtagadtatik, azonnal, a körülményekhez képest, nyíltan vagy alattomban, fegyverrel támadnak rájuk s tönkre teszik. Én magam már több ízben fordultam meg köztük s ismervén gyanakodó, babonás s rablásra erősen hajló természetöket, minden lehető módon iparkodtam békében élni velök, mindazáltal egyszer több mint 400 főből álló fegyveres úti kíséretemmel együtt álnokul bekerítetttem s véres csatára kellett kelnem, melyben mind a két részről többen megsebesültek s elestek, magam is czombomon veszedelmesen megnyilaztattam.

Azonban Kibokoe lakosai jellemének némely jó vonásai is vannak: munkás földmívelők, különösen maniokot, maszambálát, maszángót, lukót (egy neme a pisorgumnak, csakhogy színe veres), s néhány év óta dohányt is termesztene; bátor elefántvadászok, s messze földön szerte szét ismeretes ügyes kovácsok *). Az elefántvadászatra csapatosan járnak, s gyakran lehet őket messze vidéken, a Moluva s a Riambégysi vagy Liambáje folyamon túl elterülő tartományokban találni, a mint elefántvadászattal foglalatoskodnak. Azután az ott vadászaton nyert és becserélt elefántcsontért tetemes értékű európai gyártmányokat és rabszolgákat

*) A löfegyvert, csövét kivéve, minden más járulékaival, az európai készítményt utánózva, képesek elkészíteni. Köztük utaztam alkalmával egy szerszám nélküli csonka puskát adtam egy nálam jelentkező gyiokoei kovácsnak, hogy igazítsa ki, s mintául más, francia készítményű puska-szerszámot, melynek lapján „Laport” szó volt bevésve. Néhány nap múlva a gyiokoei mester elhozta a puskát, a szerszámot nemcsak jól és csinosan készítette volt el, de még a „Laport” szót is híven betűről betűre bevészte a lapjára, s a betűk csak kissé otrombábbak voltak.

vásárolnak, s így haza térnek. — A soknejűség és körülmetélés náluk is divatos.

Kereskedési czikkeik : rendkívül sok viasz, mely Dél-Afrikában a legjobb, s melyet az országukban, a sűrű erdőkben hihetetlen nagy mennyiséggel vadon előforduló méhek fészkeiből szednek ki, elpusztítván tűz által a méheket; továbbá kevesebb elefántcsont s még kevesebb rabszolga. A saját nemzetökhöz tartozó embereket, igen kevés csetet kivéve, nem szokták eladni. Házi állataik : nagyon kevés szarvas marha, sok kecske és sertés, s igen sok nagyon apró tyúk. A természet adományai közül kivált a vasat kell megemlítenünk, mely jóságára nézve a svécziainál nem alábbvaló.

Oda hagyván Kibokoe tartományt, a föld színe annál inkább ereszkedik alá szelíden, minél inkább keletnek halad a vándor, míg nem a Moluva és Lobál országok szélén sima lapályvá válik, mely éjszakon domborodott hajtató magasodásokkal van beszegélyezve, melyek nek közelében az éjszakkeletre menő, szép Kaszábi folyam hőmpolygeti hullámain. Ezen folyam mélyen fekvő völgyét követve érjük el a dél-afrikai birodalmak leghatalmasbikát, a *Moluva* vagy *Moropuu* birodalmat, délre maradván Lobál, mely azt egész a Riambégysi folyamig határolja. Az imént nevezett két tartomány levén azon tárgy, melyről e helyen leginkább akartam értekezni, tehát most elsőben a Moluva birodalomról s azután Lobál országról fogok szólni, így könnyen fel fognak tűnni az érdekes dr. Livingstone Dávid tévedései a nevezett országok geographiai fekvése és hydrographiai viszonyai körül.

A nagyon szélesen kiterjedt Moluva vagy Moropuu birodalomnak valódi határai még eddig kevésbé vagy éppen nem ismeretesek a földleírók előtt; de sőt még magát a birodalmat is alig ismerik, mert nevezete is a Kazembe névvel cseréltetik össze, holott pedig a két név és birodalom teljességgel nem vehető egynek, mert a Moluva birodalmat a Kazembe országától, mely amattól keletre esik, valami 30 napi járó föld, többnyire pusztá lakatlan vidék, választja el. Egy tizedév előtt ugyan a Kazembe országa még a Moluva felsőségét ismerte el s évenkénti adót is fizetett annak, de jelenleg e viszony már tökéletesen megszűnt.

A birodalom népei magokat Moluva nemzeti névvel szokták nevezni, s a geographusoktól nekik adott Moropuu név hihetőleg a Moluva szó megcsonkításából eredt. A Moluva birodalom a déli szélesség 4 és 13 s a keleti hosszúság 21 és 26 fokai között terül el. Határait éjszakra valódiilag meg nem nevezhetem; a vett tudósítások szerint ottan különbféle anthropophagus népségek: a Kau-handák és Mu-bumbók birtokai határolják a birodalmat; keletre Muene-Kániká és Kazembe országok határosok vele, de ez utóbbit, mint már említém, terjedelmes lakatlan rengeteg választja el attól; délre Lobál ország határolja egész a Riambégysi folyamig, ezen túl pedig a Kapenda és Mu-Kongoto, vagy, mint ezen tartományokat általában nevezik, a Lui-bánda tartományok vannak; végre nyugotra Má-hungo, Szingyse és Gyio-koe országok terülnek el.

A Moluva birodalom általában véve éjszakon és keleten halmos, erősen hullámos, fedve magas erdőkkel; a folyvást egyformán hullámos magasodásoknak legnagyobb emelkedése nyugotról kezdve a *Manzáza* tartományon keresztül Csalla kerületig húzódik; innét keletre és délre mindinkább alacsonyodik a föld, de gyenge hajlattal, s végre Katenda és Katema kertületekben majdnem egészen erdőtelen, s csak füvel gazdagon borított síksággá változik, mely még a Luena folyamon is túl egész a Lunge-bungo folyóig terjed, miért is mindezen vidékek az évszakos kiöntéseknek vannak kitéve. A birodalom földje általában homokos, több kevesebb humussal, s a szerint inkább vagy kevesebbé termékeny. De mindenütt bőven van öntözve vizezektől. Mert a birodalmat különböző irányban menő számos folyam hasítja keresztül kasul; e folyamok közül legnevezetesebbek:

A *Kaszábi*, mely, mint láttuk, nyugotról keletre Gyio-koe tartományon keresztül menvén, beléje ömlő számos kisebb-nagyobb folyóval szaporodik s így nagy folyammá alakul; Katenda közelében, öt mflddel feljebb, egymással szemközt álló két sziklahegyen tör keresztül s a *Mueve* zuhatagot képezi, azután gyengéd hajlattal éjszakra húzódik; odább ismét keletre fordul, s mint a benszültöttektől értesültem, alsó futásában több mfldni szélességüvé leszen, mindig meg-

tartva édes vizét, s ott már a rajta való hajózás az erős hullámok miatt az esztendőnek némely szakaiban veszedelmes. Vannak okaim, melyekből hiszem, hogy nagy szélessége ott támad, hol a terjedelmes Mouva (Moura) vagy Uhánya tavat megérinti.

A *Lu-lua* a birodalom délkeleti lapályain eredvén éjszaknyugotnak folyik s a Kaszábiba ömlik; mélységénél fogva jó darabon hajózható volna, ha több helyütt nem volnának medrén keresztül menő sziklás reteszek, hol zuhatagokat képez.

A *Lu-embo*, mely délnyugotról éjszakkeletre menvén, a Luluától kissé alább, a Muádi vidéken a Kaszábiba ömlik; a *Lu-embo* is egész éven át jó darabig hajózható volna, de neki is vannak zuhatagai.

A *Kaszongo*, *Manzázá* vagy *Maluvo*, *Kihombo* vagy *Csi-hombo* éjszakkeleti futással a *Lu-embó*val egyesülnek, míg a *Lu-átiri*, *Lu álo*, *Szakarula* a Kaszábit keresik meg; ugyancsak ebbe szakadnak a délről jövő *Lu-ána* és *Chicha*. Mindezen folyókból csak a Kaszongo, *Manzázá* és *Kihombo* többé kevesebbé hajózhatók, a többiek pedig csak az esős évszakban duzzadnak nagyra.

A *Riámbégysi* vagy *Liámbáje* a birodalom közepén levő *Kazembe-Mutanda* *) területben létező nagy sömlékekben veszi eredetét, s éjszokról délre folyik, végre keletre fordul, s úgy hiszem, hogy a Kilemani partoknál széles deltát képezve az Ind tengerbe ömlik.

A *Kifumagysi* vagy *Csi-fumagyse* az Inamuána terjedelmes síkon létező hasonnevű tavakból ered s nyugotról keletre folyván a Riambégysibe ömlik. A *Luttembe* és *Dilolo* éjszokról, a lusta vízű és ingoványos *Lu-áti* pedig délről folynak a Kifumagysiba, a *Kila-Metunda* pedig a Riambégysibe szakad éjszokról. Mindezen folyók az időszakos esőzésekkor kiárad-

*) Dél-Afrika belsejében legalább három ily nevezetű helyet kell egymástól jól megkülönböztetni, t. i. a *Kazembe-Mutombót*, *Kazembe-Mutandát* és *Kazembe-Támბálamébát*; a két első a Moluva birodalomban létező két külön hűbéri tartomány, az utolsó pedig a geographusoktól ismert Kazembe ország, melyet a belföldiek így különböztetnek meg, hogy fővárosa, *Támბálaméba*, nevét is hozzá kapcsolják.

nak s szélesen előmlő áradásaikkal ezen vidéket marcius és április havakban rendszeren egészen elborítják.

Nagyobbyszerű állandó tavak tulajdonkép nincsenek a Moluva birodalomban, mert a *Dilolo* és *Kifumágysi* úgynevezett tavak a száraz évszakban, vizök tömegét elvesztvén, inkább csak náddal és magas csáté fűvel borított sömlyékek; mindazonáltal egész éven át sok különféle hal van azokban, különösen harcsa, csuka, ponty és kárász; czekeket a lakosok tapogatókkal fogdossák, azután megszáritják s tetemes kereskedést üznek a száritott hallal, melynek íze, mivel nem szokták besózni, keserű és undorító.

A birodalom éghajlata kellemes és mérsékelt, s az európai ember könnyen hozzászokik. Az esős nyári hónapokban a hőmérő az árnyékban ritkán száll 26 R. foknál magasabbra, a téli száraz hónapokban déltájban 20, éjjel pedig 8 fokra száll s még alább is, kivált a sömlyékes vidékeken. Az időszakos kiöntéseknek kitett sík vidékeken bizonyos évszakban gyakori a hideg és forroláz meg a vérhas.

Házi állatok: nagyon kevés szarvas marha és juh, sok kecske és tyúk. Sertvés épen nincs. A vadállatok közül igen bőven fordul elő az elefánt; a birodalom déli részén, különösen a *Dilolo* sömlyékek környékén igen sok feltűnőleg nagy kígyókat leltem, mely szörnyetegeket gyakran tízesével s nagyobb számmal rakáson a hosszú fűben elnyujtózva láttam; de kísérim a helyett, hogy tőlük eliszonyodva elfutottak volna, nagy mohón üldözőbe vették s kézrekerítvén, mint felette ízletes pecsenyét felfalták.

Az ásványországból a vas bőven fordul elő, a birodalom délkeleti részén pedig gazdag rézbányák is vannak, hol a benszülöttek az érczet mint malachitot nyervén, alkalmassan tudják kiolvasztani s megtisztítani; a nyert tiszta rezet X alakú s 4—5 fontot nyomó darabokba öntik, melyek *muambo* nevezettel a belkereskedésben forognak.

A moluva népek magas karcsu termetűk és általában szép külsejük által tűnnek ki Dél-Afrika többi népfajai közül; harcias indulatúak még a nők is; az idegenek iránt vendégszeretők, nyájasak és szelíden társalgók. Fegyvereik: hosszú íj és nyíl, dárda, melyet sohasem szoktak megmér-

gezni, továbbá pallos, (kaimpaka), melyet hüvelybe dugva s vállról lefüggeve hordanak, s mely fél arasznyi széles, s rovátkos élű; ezeken kívül mint védfegyvert használnak még egy tojásdad alakú pajzst, mely állatok bőréből készült, belül vad náddal van kibélelve s széltében köröskörül különféle színű gyöngyökkel szépen kiékesítve. Lőfegyvert csak a birodalom déli részén találunk, hol a keletre járó karavánok gyakran megfordulnak.

A moluvák kétségkívül Dél-Afrika többi népeit talajdon szellemi erejükből kifejlődött műveltség által felülmúlják, némely tárgyakat eredeti remek alakban tudnak készíteni, pl. fegyvereiket, de különösen ékszereiket, melyeket különféle nagyságú és színű gyöngyökkel hímeznek; színes madarak tollaiból, gyöngyökkel keverve, gyönyörű kar- és nyakpereczeket készítenek. A rezet bizonyos keverék által sárgává tudják csinálni, azután vékony fonallá húzzák ki, melyet az elefánt farka szőrére tekernek s így ebből csinos, hajlékony, vékonyabb vastagabb láb- és karpereczeket csinálnak, melyek *minungo* vagy *kinungo* nevezettel a belkereskedésben pénz gyanánt is forognak messze Dél-Afrika belsejében. Végre a moluvák készítményeihez még a sokszínű pamut szövetek tartoznak, milyenek a mabállak, azután a különféle finom gyékények, melyekkel a vagyonosabbak még házaik belső falait is megbélelni szokták.

A moluva népek az aránylag helyes rendszabályokkal alakult társadalmi életet is ismerik. Mindezek után majdnem hihetetlennek fog tetszeni, hogy másfelől a moluvák buta babonás vallásuknál fogva valódi kannibálok, midőn haragos *Kalumbo* istenöknek, boszuja megkérlelésére, nem iszonyodnak embervérrel áldozni. Ugyancsak ferde vallásos nézeteiknek kell tulajdonítani, hogy a felserdült leányt férjhez mente előtt tulajdon atyja vagy testvérje fosztja meg szüzességétől. A soknejűség és körülmetélés a moluváknál is divatozik.

A moluvák természetnek nagy mennyiségű maniokot, kevesebb maszambálát, maszángót, lukót, amendoimot, s jelenleg már dohányt is. (Midőn köztük mulattam, bőven kiosztottam dohánymagot, melyet elvetettek; a dohány jól tenyészett, s használata csakhamar általános lett a *pángónak*

vagy *liámbának* nevezett vad kenderfaj helyett, melyet azelőtt használtak volt). Helyenként bőven látható a czukornád, ananász, banána s az éjszakkéleti részen a Luiza folyó mellékén a dendéepalma is. Kereskedési cikkek: nagy mennyiségű elefántcsont*), azután mindkét nembeli rabszolga, és pedig oly nagy számmal, hogy majdnem egy század óta a loandai és benguelai vásárokra hurczolt áldozatoknak $\frac{1}{3}$ része a Moluva birodalomból került. Jelenleg az idejáró bihéi és pungo-andongói karavánok vásárolják össze a rabszolgákat, kiket részint a különféle beltartományokban megint elefántcsontért elcserélnek, részint az elefántcsont átszállítására a tengerpartokra mint teherhordó barmokat használnak. A Moluva birodalomban végre igen sok viasz is volna, de ennek átszállítása a fáradságos utakon a nagy messzeség miatt fellelte sokba kerül, azért nyereséget nem ígér s még eddig megvetve hever.

A népesség a birodalom nagy terjedelméhez képest igen csekély, s egy millió lelkét alig halad meg; sok napi járányi lakatlan pusztaságok terülnek el a birodalom belsejében, s mint észrevehettem, csak éjszakkéleti részein láthatók sűrűbben a helységek, melyek apró, kerek fedelű, szalmából

*) Az elefántok seregenként tanyáznak a birodalom éjszaki és keleti részén elterülő rengeteg erdőkben, hol azokat leginkább vándorló kimbunda, gyiokoe, buanda s a Riambégyisi folyamon túl lakozó kabenda népek vadászszák. Ezek kötelesek az elejtett vadnak egyik agyarárt a helybeli kerület főnökének adó fejében beszolgáltatni. — Az itteni elefántok agyarái nem ritkán 110, de sőt 125 portugál fontot is nyomnak; külső színök mocskos barna söt fekete is, tehát külsőleg különböznek a Kubángo folyamon túli tartományokban előforduló elefántok agyaráitól, mert a Libebe, Kongari, stb. tartományok elefántjainak egészen fehérszínű agyaraik vannak. Annak okát, úgy hiszem, abban kell keresni leginkább, hogy az éjszaki belafrikai fensíkokon igen sok sümlyék és mocsár van, melyeknek fenekén sokféle gyöke-
rek, különösen cucurbitaceák teremnek, az ottani elefántok pedig leginkább azon vízi növényekkel táplálkoznak, melyeket, az iszapot agyarrukkal feltúrva, keresnek; ellenben a déli száraz területeken az elefántok az ott tenyésző fák gyümölcseivel táplálkoznak s nem kénytelenek a mocsáros földeket feltúrni, mi miatt agyaruk természeti színe megváltoznék.

csinosan készült házakból állanak, s rendesen távol a folyóktól, rengeteg erdőségek közepette épültek ; a helységek mellett az erdő ki van írtva a veteményföldek számára. A ropant magasságú erdőtől környezett helységek komoly regényes tekintetűek, a nyílt teret a szabadon beható napsugarak megvilágítják s így kellemes ellentétet képeznek a környező erdők örökös setét árnyékával. Az ily helységekben, kivén a főnökök székhelyét, egyremásra 100 ember lakik.

Az uralkodás egyedurí és zsarnoki, kétségkívül a legembertelenebb és vérengzőbb, melylyel csak valahol emberek igazgattathatnak. A fejdelem, kinek czíme: *Muáti-janvo*, önkényes ura alattvalói életének és vagyonának, s vas veszszeje alatt az alattvalók mint örökös rabszolgák nyögnek. Bámulatos a baromi engedelmeskedés és készség, melylyel a kényúr embertelen parancsait teljesítik; egész odaadással hagyják magokat, gyakran minden ok nélkül, az orr, fül, szeméremtest megcsonkítása után, a legkinosabb halállal, a bőr lenyuzatása vagy lenyakazás által kivégeztetni. Az alattvalóknak nincs semmi feljebbviteli joguk az uralkodó vérengző hatalma ellen, mely egészen önkényes; sőt a fejdelem még mint isteni lény is tiszteltetik, színe elé földön csúszva mászva járúlnak s e közben kezükbe markolt földdel ismételve mellöket és karjaikat megdörzsölve fent hangon kiáltanak: „U-vurie! vurie kalombo! vurie! Muati-janvoa vurie!” (Üdvözlégység! üdvözlégység istenünk! üdvözlégység! Muati-janvoa üdvözlégység). Egyébiránt a fejedelmi méltóság nem örökös, de a kilolók (főnökök) által lett választás útján nyeretik.

A Moluva birodalom több bübéri tartományra van felosztva, mindegyik tartomány külön, muánángána czímű, főnök alatt van; e főnökök egymástól függetlenek, de a Muati-jánvo főhatalmát mindnyájan elismerik s neki évenként adót fizetnek, mely elefántcsont, rabszolgák, vadállatok bőrei- és különféle európai és belföldi készítményekből áll. Minden ily hübéri főnök udvaránál a fejdelemnek egy vagy több, *kiloló*-nak nevezett tisztviselője van, kik őt minden eseményről haladék nélkül tudósítják. Az adó beszédésére pedig az úgynevezett *kakuáták* ügyelnek, kik kisebb nagyobb fegyve-

res erő kíséretében a hűbéri főnökök udvaránál megjelennek s a Muati-jánvó-nak járó adót behajtják ; de gyakran meg-esik a birodalom távol határszéli tartományaiban, hogy nem-csak az adót megtagadják, de az azt sürgető kakuátákat is csúfosan elűzik ; azért ezen távol tartományokban a Muati-jánvo felsősége inkább névleges mint tetteges.

A birodalom fővárosa : *Kábebe*, mely a déli szél. 7 és 8 s a keleti hosszúság 24 és 25 fokai között egy szelíden ke-letre lehajló hullámos síkságon fekszik, a várost minden ol-dalról szorosan környező helységekkel együtt könnyen három német földirati □ mfdnyi teret foglal, melyet több szép vízér hasit kercsztül. Összes népességét 50,000 lélekre becsülöm. A hatalmas Muati-jánvo székvárosa ; szalmával csinosan fe-dett, nagyszámú lakházai földbe ásott vastag karókból ké-szült, rendes négyszögöt képező kétszeres kerítéssel vannak körülvéve. Ezen fejedelmi lakok kívülről kétemleteseknek látszanak, oly magas kerek fedéllel bírnak, de csak egy emletüek vagyis inkább földszintiek, a magas tető oszlo-pokra van rakva épen úgy, mint a magyarországi száraz malmak nagy kerekét fedő tetőzet. Belül a lakok falai és padozata különféle színű csinos gyékényekkel vannak gon-dosan megbélelve.

A város utczái meglehetősen rendesek, mondhatnók majdnem derékszögben szegik egymást, szélesek, itt-ott roppant „pánda“ fáktól árnyékozvák ; az utczák a város belsejében elterülő több vásárpia czra vezetnek, hol bőven vásárolhatók különféle élelmi szerek ; de még némely euró-pai készítmények is, mint pl. szövetek, stb. A vásárlásokra pénz gyanánt leginkább félarasznyi hosszú, öregszemű, fe-hér porcellán gyöngy-füzérek, kauri kagylók s a sárga rézfonalból készült, már említett minungók szolgálnak.

A földet itt feltűnő szorgalommal s még nagyobb si-kerrel mivelik, természetvén a már említett czikkeket. A dendéepálmát is nagy mennyiségben találjuk itton ; e pál-mafának szilva nagyságú, hosszúkás gömbölyű, érett korá-ban szép barnapej színű gyümölcsének magvaiból a den-déepálma-olajt nyerik főzés által. A banánák is tenyész-tetnek itten, különösen a hosszú S. Thomé fajú banánák,

úgy az ananász is. A banánát és ananászt az Atlantitenger-től keletre csak ittt volt alkalmam először megízlelni Afrika belsejében.

Galánye a fővárostól két napi járó földre van éjszakra, valami 6000 lakossal; nevezetes a Muáti-jánvók ott létező mauzoleuma miatt. Régi bevett szokás következtében a kimúlt moluva fejdelmek *Galánye* városban szoktak eltemettetni külön-külön kriptákban, melyek több □ ölnyi területűek, s elegendő mélységre a földbe ásvák, s kerekded magas szalma-tetővel fedvék, melyen a bejárásra egy ajtó hagyatik. A tágas sírgödör falai gondosan bevonvák színes gyékényekkel és európai finom szövetekkel. A sír közepén ravatalféle padozat van, melyre a díszes pompa-öltözetbe öltöztetett fejedelmi holttest elnyújtózva rakatik, előbb azonban mindkét nembeli számos rabszolga öletik le a megholtak lelkei haragja megengesztelésére; két szolga életben hagyatik, hogy a holttest és sírgödör gondját viseljék, s azt tisztán és épen tartásák mindaddig, míg az elhunyt fejdelem utódja él, mert midőn ez meghal, akkor az előbbi fejdelem sírja örökre bezáratik.

Szakámbungysi, közel a Kaszábi folyamhoz, a jelen uralkodó Kinánézi Muati-jánvo dynastia bölcseje, s az ezen dynastia véréből származó hűbéri fejdelem székhelye. Alkalmas helyzetetésénél fogva a keletre járó pungo-andongói, kaszángysii és bihéi karavánok gyűlpontja, hol azok nemcsak a hosszú keleti utazásra szükséges élelmi szerezket, de egyszersmind elefántcsontot is bőven szerezhetnek. Lakosainak számát 2000-re teszem, kik barátságos viszonyban élnek az ott gyakran megforduló idegenekkel.

Kámanguésa, *Muszo-Kántánda*, *Kápenda*, a Riambégyisi folyamon túl keletre, tetemes kereskedést űznek az elefántcsonttal, s a karavánok gyakran látogatják meg.

Katenda a Kaszábi folyam mellett, csak általjárási révéről nevezetes. Innét 4—5 napi járó földre délkeletre, az Ina-muána síkon túl, *Katema* van, közel Lobál ország határaihoz, a hasonló nevű másodrangú hűbéri főnök lakhelye, talán 1000 lakossal, kik szintén a keletre járó karavánokkal tetemes kereskedést űznek, mert *Katema* is azon karavánok útjába csik.

Hagyjuk el most a már eléggé megismertetett moluvákat, s folytassuk útunkat délre a Katenda tövében legott elterülő s a láthatáron végével egészen elenyésző lakatlan Inamuána sík gyepezen keresztül, hol a száraz évszakban virító, hosszú szálú füvezet a szélről ringatva kellemesen hullámlázik, de mely az esős évszakban egészen el van öntve s nagy tenger képét mutatja, mely tengerből csak itt-ott, egymástól távol, az emelkedettebb hátaikon kisebb-nagyobb területű foltok kékellemek fel, mint valódi szigetek, melyek akkor nagyszámú különféle vadaknak szolgáltatnak búvóhelyet. Jó három napi utazással elérjük e síkság déli végét s Lobál ország határszélét, s legott az ez országon nyugotról keletre átvonuló Lu-éna folyóhoz jutunk, melyen túl egész a Lunge-bungo folyóig terül a számos vízerektől keresztül-kasúl hasított sima földszinű Lobál tartomány.

Határai: éjszakra a moluva birodalom, keletre a Riambégyi folyam, mely azt a Lui-bánda tartományoktól elválasztja, délre a Lunge-bungo, mely azt a zambuella és buunda birtokoktól elválasztja, s nyugotra Gyioke.

A tartomány általában véve sík mezőség, csak a magasabb hátaik levén sűrű erdővel borítva, azért nagyjából az időszakos elöntéseknek van alávetve, s még a víz elapadása után is több kisebb-nagyobb állandó tavak maradnak, hol nagy mennyiségben tenyésznek az említett halak. Éghajlata olyan mint a moluva birodalom déli részéé. Nevezetesebb folyói:

A *Lu-éna*, mely nyugaton a Gyioke tartományban az úgynevezett Gyikoma ingoványokból ered, s azon tartományt elhagyván, legott egy sziklás magasodáson tör keresztül, keleti útjában Lobálországot hasítja át, végre Szonán-gánibó kerületben a *Hapuho* köves zuhatagon áttörvén, a Riambégy-síbe ömlik. Egész éven át nagy darabig hajózható.

A *Lu-mégysi* szintén nyugaton Gyioke tartományban ered, nem messze Pehu helységtől, nagy kanyarulatokkal Gyiokeót elhagyván Hámisibi lobál helységnél a Lu-enába szakad; az is lapos fenekű naszádokkal jó darabig hajózható.

A *Lu-válogyse* a tartomány nyugoti részén ered, s keleti futásában nagyszámú vizekkel egyesülvén, csakhamar tetemes folyóvá lesz, miért is egész éven át útjának $\frac{2}{3}$ hajóz-

ható; szintén a Lu-ena folyóba ömlik, magába pedig a *Lu-zsirakata* és *Mukusze* középrendű folyókat veszi fel.

A *Lunge-bungo* nyugoton az Olo-vihenda rengetegeken támad; keleti útjában Gyiokoét Buundától, alább a zambuella (mágysé) birtokokat Lobáltól választja el, s végre a Riambégysibe ömlik. A Lunge-bungo, melyet több helyen volt alkalmam látni, mind víztömegére mind szélességére nézve hasonló a Tiszához. Beléje ömlenek éjszokról a *Lumbále*, *Mukenda*, *Lumá-mégysi* s több más kisebb vizerek.

Lobál országon több kisebb-nagyobb rangú, muánán-gána című kegyetlen zsarnok főnökök uralkodnak, kik egymástól részint függetlenek, s kik között több uralkodó herczegnő (szonán) is van, milyenek Szonán-gámbo, Szonanguhu, Szonán-kábángo. A fejedelmek leghatalmasbika az úgynevezett *Kakenge* (= perikitmadár), ki a tartomány keleti részén már több mint félszázad óta vérengző zsarnoki önkénnyel uralkodik, s nevét még most is messze földön rettegve emlegetik a népek, még az odajáró belföldi karavánok is, melyek vele húzamos idő óta kereskedési viszonyban állanak, mert csak az ő közbenjártával közlekedhettek a Riambégysi folyamon túl lakozó népekkel, s vásárolhattak elefántcsontot és rabszolgákat; e czikkek sokáig csak az említett fejdelem neve alatt vásároltattak, azért neve és hatalma még a távol fekvő tartományokban is oly ismeretessé lett. Alkalmasint ez az oka, hogy Livingstone a nevezett fejdelem lakhelyét több fokokkal beljebb helyeztette, oda hová az innét fölkerekedő karavánok az elefántcsont bevásárlására szoktak eljárni. Jelenleg a moluva birtokokon keresztül keletre vezető út nyitva levén, a karavánok Katenda és Katema helységeken keresztül szokták a Riambégysi melékeit megkeresni, s ekkép, noha némi idővesztéssel, kevesebb költséggel s nagyobb biztossággal jutnak céljokhoz, mint a haramia indulatú vad ka-lobár népek között, hol kivált az említett Ka-kenge fejdelem zaklatta őket önkénytes adóztatásokkal, sőt gyakran még a kívánt adózás lefizetése után is fegyverrel megtámadta s kifosztotta.

Kinyáma (oroszlány) fejdelem kisebb hatalmú, de húzamos uralkodásánál fogva szintén oly ismeretes volt, mint

Ka-kenge, Kinyáma azonban népszerű és vendégszerető tulajdonságai miatt kedves volt az idegen karavánok, kivált a bihéiek előtt, kik még most is gyakran megfordúlnak ottan. Én magam is kétszer látogattam meg a több mint 100 éves főnököt, kinek szolgálatra kész jószívűségét eléggé nem dicsérhetem, kivált ha őt az e népeket általában jellemző czivakodó és tolvaj természettel összehasonlítom; de ő már nem él, másfél éve meghalt, s helyébe hasonló nevű unokája lépett.

Lobál ország népessége aránylag nagy, s 200,000-re becsülöm. Általában jó természettel és szép külsővel bírnak; kár, hogy oly rabló haramia indulatúak, kik, ha az idegen iránt vendégszeretetet mutatnak is, azt csak önérdékből s haszonvágyból teszik, s még akkor sem állják meg adott szavakat, sőt a házaikban elfogadott s színleg békével eleresztett vándort gyakran kevés távolságra útközben fegyverrel megtámadják, hacsak annak nagyobb erejétől nem félnek. Egy-más között is a különféle főnökök alattvalói soha meg nem szünő czivakodásban élnek, melynek főczélja, egymást mint rabszolgákat megkötni. Azért itt mindig nagy számmal találhatók, mondom, vásárolhatók a rabszolgák, kiket még máig is az itt megforduló karavánok csúf olcsó áron vesznek meg. Ezen rabszolgák hazájokból kihurczoltatván, volt sorsukat a külföldön könnyen elfelejtik, s híven ragaszkodnak urokhoz, s ezt egykönnyen többé el nem hagyják. Úgyes, bátor és eltökélt emberek, azért a fegyverviselésre igen alkalmasok s jó sikerrel lehet velök nagy utazásokat tenni. Utazásaimon kísérő rabszolgáimnak nagyobb része lobár születésű volt; ezek velem 1855-ben már másodszor érkeztek hazájokba, némelyek épen születésük helye közelébe, mégis közölök egysem szökött meg, sőt ellenkezőleg az ott talált atyjokfiától még ajándékokat is hoztak nekem. Igaz, gondom volt arra, hogy őket otthon Bihéországban kimbunda nőkkel összeházásítottam, tehát többen gyermekeket hagyván ott hátra, az atyai szeretet könnyen ellensúlyozta nálok a honszeretetet.

A lobáliak vallása szintén buta fetisimádás; a jó lényt *Kajandá*-nak, a gonoszt pedig *Mákicsi*-nak nevezik, ezeknek

gyakran áldoznak állatokat, de embert sohasem. A soknejűség és körülmetélés náluk is divatos.

Földmivelésök olyan, mint a moluváké; de kereskedési czikkjeik csaknem egyedül rabszolgákból állanak, s mint-hogy ezek most a tengerparti vidékekre elszállítás végett nem vásároltatnak, azért árok felette csekély. A karavánok most leginkább csak azért veszik, hogy érettök másutt elefántcsontot becserélhessenek, melyet azután szintén a rabszolgák által szállítatnak a tengerpartra. A válogatott nőkért rendszeren elefántcsontot vásárolnak, a férfiakkal pedig mint teherhordó barmokkal tovaszállítatják. Több mint fele azon szerencsétlen rabszolgáknak a több hónapig tartó keserves utazáson odavész.

Elefántcsontot Lobál ország épen nem szolgáltat, mert azon kevés is, mely ott található, a Lunge-bungo és Riam-bégysi folyókon túli tartományokból kerül oda. Mintegy öt év óta az itt is bőven találtató viaszok szintén kereskedési czikké lett; erre leginkább az országban olcsón kapható rabszolgák adtak okot, kik hátokon viszik a viaszot a tengerpartokra. Mert ha az utazást kiállják, akkor a rabszolga vagy a viaszok tiszta nyereség. A tengerparton megérkezett rabszolgákat azután az orseille (festőmoh) szedésére lehet használni.

A KERESZTHADAK ÉS AZOK EREDMÉNYEI.

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

SCHRÖCK FERENCZ ltól.

Olv. dec. 5. 1859.

Az összes világtörténet egyik legnevezetesebb, és a közép-kornak elvitázhatlanul legkiválóbb eseménye, a *kereszt-hadak*; nem csak, mivel Európa népeit, azok egész gondolkozásával és érzületével együtt, két századon át (a XI. végétől a XIV. elejéig) hívebben tükrözik elénkbe, mint azon korszaknak bármi más eseménye: hanem egyszersmind, mivel